

مزارع سبزی و صیفی حکم‌آباد تبریز

یادگاری از گذشته،
میراثی برای آینده

گزارش ۲۲-۵-۲۳۲

شماره: ۱۱۹-۶/م/پ | تاریخ: ۱۴۰۵/۴/۲۷

 RCTABRIZ . IR

 RCTABRIZ_IR

 RCTABRIZ

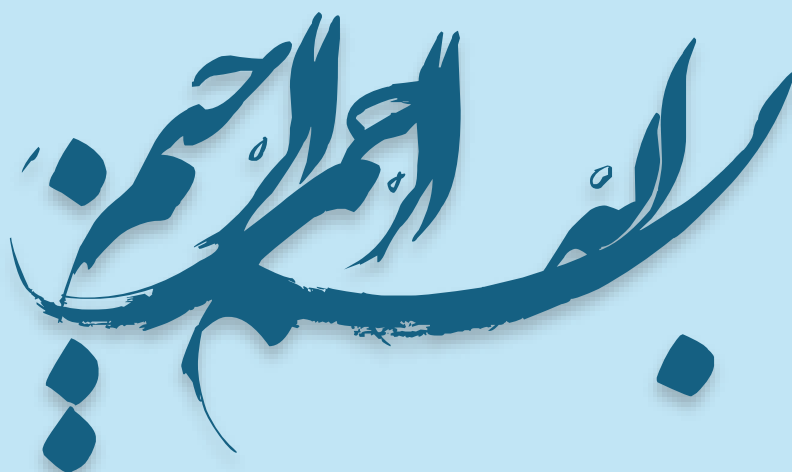
 RCTABRIZ

 RCTABRIZ

 RCTABRIZ

 RCTABRIZ

متن (PDF) از طریق سایت مرکز به نشانی rctabriz.ir قابل دریافت است.
آدرس: بزرگراه پاسداران، ورودی فرشته جنوبی، ساختمان شورا، ضلع شرقی

عنوان اصلی: مزارع سبزی و صیفی حکم‌آباد تبریز

عنوان فرعی: یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده

پدیدآور: محمد جام کسری

ناظر: معاونت پژوهشی مرکز

نوع و شماره گزارش: یادداشت (۲۲-۵-۲۳۲)

شماره: ۱۱۹-۶/م/پ | تاریخ: ۱۴۰۵/۴/۲۷

متن (PDF) از طریق سایت مرکز قابل دریافت است

دریافت نظر و پیشنهاد: rctabrizz@gmail.ir | ۰۴۱-۴۱۵۱۰۴۱۲

آدرس: بزرگراه پاسداران، ورودی فرشته جنوبی، ساختمان شورا، ضلع شرقی طبقه اول

مزارع سبزی و صیفی حکم آباد تبریز

یادگاری از گذشته، میراثی برای آینده

شماره: ۱۱۹-۶/م/پ

تاریخ: ۱۴۰۵/۴/۲۷

حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مرکز پژوهش‌های شورای شهر تبریز است.
متن (PDF) از طریق سایت مرکز به نشانی rctabriz.ir قابل دریافت است.
آدرس: بزرگراه پاسداران، ورودی فرشته جنوبی، ساختمان شورا، ضلع شرقی طبقه اول

۱- مقدمه

بیشتر شهرهای ما به طور معمول یا در میان و یا در نزدیکی باغات و بهترین اراضی حاصلخیز کشاورزی واقع شده‌اند. هم‌جواری مکان استقرار شهرها با اراضی کشاورزی و باغات زمینه گسترش فضاهای شهری را در داخل و پیرامون این اراضی فراهم آورده و در مواردی به محصور شدن پهنه‌های بزرگی از آنها در داخل محدوده‌های شهری منجر شده است. (پورمحمدی و قربانی، ۱۳۸۳، ص ۲۳) کهن شهر تبریز روزگاری نه‌چندان دور در تقسیم‌بندی‌های امروزمین شهرها به صورت «باغشهر» مطرح بود؛ به طوری که بسیاری از محلات تبریز با پسوند یا پیشوند کلمه باغ نامیده می‌شدند. به طوری که هیچ محله‌ای در تبریز نبوده که از درخت و فضای سبز بی‌بهره باشد. انبوهی و کثرت این باغ‌ها و درختان باعث شده بود که بسیاری از محلات تبریز با پسوند یا پیشوند کلمه باغ نامیده شوند. از آن جمله؛ کوچه باغ، قیرمزی باغ، باغمیشه، قره‌آغاج، حکم‌آباد (سبزی‌خانه)، تپلی باغ و... اما توسعه کنترل نشده و برون‌زای شهر منجر به از بین این ثروت‌های ارزشمند گردید و این اراضی تحت تأثیر تنش‌های شهری، افزایش قیمت زمین و مسکن، تغییر کاربری و شهرنشینی فزاینده در زیر ساخت‌وسازهای شهری مدفون شدند. (پورمحمدی و جام کسری، ۱۳۸۹، ص ۷) در همین رابطه بر اساس تحقیقی که با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای لندست طی سال‌های ۱۳۶۳ تا ۱۳۹۰ انجام شده در مجموع ۴۷۳۵ هکتار از اراضی باغی و کشاورزی تبریز طی ۲۷ سال تخریب و به زیر ساخت‌وساز رفته است. در همین فاصله مساحت ساخت‌وساز از ۷۲۲۲۰ هکتار در سال ۱۳۶۳ به ۲۲۳۴۷ هکتار (بیش از ۳ برابر) در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. (محمودزاده، ۱۳۹۳، ص ۱۲۶) این امر گویای عطش سیری‌ناپذیر توسعه و ساخت‌وساز در دهه‌های اخیر تبریز

است که ثمره آن از بین رفتن باغات و اراضی کشاورزی شهری بوده است.

در این مقاله اراضی منطقه «حکم‌آباد» به عنوان مهم‌ترین و شاخص‌ترین اراضی زراعی و باغی شمال غرب تبریز مورد بررسی قرار گرفته است. این اراضی از دیرباز قطب تولید محصولات کشاورزی تبریز بود و در طرح جامع اول تبریز (۱۳۴۹) به صورت دهکده‌ای برای تولید محصولات کشاورزی و دامی در نظر گرفته شده بود و به عنوان فیلتری حائل بین شهر و منطقه صنعتی، تبریز را از آلودگی هوای ناشی از استقرار صنایع مصون نگه می‌داشت. (خوش‌رفتار، ۱۳۷۸، ص ۹۶) اما سال‌های بسیاری است که هجوم دلالان، تغییر کاربری، ساخت‌وسازهای غیرمجاز تبدیل به خطر و تهدیدی جدی برای این عنصر هویتی تبریز شده است. به طوری که وسعت این اراضی از ۲۰۰۰ هکتار در ۴۰ سال اخیر به حدود ۷۰۰ هکتار در حال حاضر رسیده است.

۲- پیشینه تاریخی

به گواه تاریخ‌های مستند نوشته شده باغات حکم‌آباد دارای تاریخی بیش از هفتصدساله است و مردمان محله حکم‌آباد به سبزی‌کاری و کرت‌سازی منحصر به فردشان مشهور هستند. بنا به نوشته‌های تاریخی مردمان حکم‌آباد ابتدا ساکن منطقه شنب‌غازان تبریز بوده‌اند و به دستور غازان‌خان مغول به این منطقه کوچ کردند و باتوجه به زمان حکومت غازان‌خان که بین سال ۶۹۴ ه.ق و ۷۰۳ ه.ق بوده است؛ لذا باتوجه به تاریخ حکومت غازان‌خان تاکنون ۱۴۴۲ ه.ق تاریخی مکتوب این منطقه به ۷۴۸ سال پیش برمی‌گردد. طبق نوشته وقف‌نامه مظفریه یا مسجد کبود تبریز، محله هوکم‌آوار به صورت نوشتاری «حکم‌آباد» به عنوان جزئی از موقوفات تبریز نام برده و با جزئیاتی دقیق به آن پرداخت شده است. در وقف‌نامه مظفریه تبریز به همه اراضی واقع در این

۳- وجه تسمیه

بی‌شک بیشتر نام‌های موجود فعلی مشابهی است از اسامی حقیقی آنها که با گذشت زمان مورد تحریف لفظی و معنوی واقع شده‌اند. این مسئله در مورد لفظ حکم‌آباد نیز صادق است. به گونه‌ای که هم اکنون در محاورات عامیانه و متداول مردم تبریز از این منطقه به عنوان «هکماوار» را به کار می‌برند. همکاوار (همکه‌وار) را دهخدا در لغت‌نامه‌اش به معنی قطعه زمینی که در آن سبزی‌کاری کنند معنی نموده است. میمنت نژاد در کتاب «تاریخ حکم‌آباد تبریز» درباره وجه تسمیه حکم‌آوار چنین آورده است: «هؤکماوار یک کلمه ترکیبی در زبان ترکی است که فرم اصلی آن نیز در طول سال‌های طولانی تغییر کرده است. این کلمه در اصل به ریشه «اؤکمه‌آوار»^۱، «هؤکم‌آوار»^۲ مربوط بوده و «هؤکماوار» امروزی^۳ فرم کوتاه شده آن است و «هؤهم‌آوار»^۴ تلفظ عامی آن است. این کلمه از دو بخش متفاوت تشکیل شده است که بخش اول کلمه ترکی «هؤکمه - اؤکمه» به معنی هر چیز انباشته شده از جمله توده گل، سبزیجات، پول و... است، بخش دوم نیز کلمه «آوار» است که در زبان ترکی از «آوارلیق» ریشه گرفته، به معنای سبزه مزرعه، باغچه سبزه در نزدیک خانه، مزرعه سبزه، سبزه‌زار و معناهایی از این دست است. ترکیب دو کلمه «هؤکمه» و «آوار» نام امروزی این میراث کهن با عنوان «هؤکماوار» در معنای «مزرعه سبزی» را تشکیل داده است. (میمنت نژاد، ۱۳۸۲، صص ۱۲-۸)

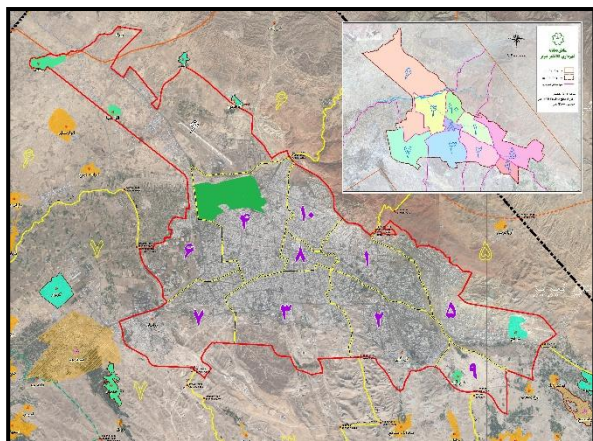
۴- حکم‌آباد؛ از گذشته تا به امروز

منطقه حکم‌آباد از دیرباز قطب تولید محصولات کشاورزی تبریز بود که علاوه بر تأمین مایحتاج این شهر در فصول بهار و تابستان، محصولات کشاورزی تولید شده به شهرهای مجاور نیز صادر می‌شد. در دهه‌های پیشین کشاورزی اصلی‌ترین فعالیت اقتصادی این منطقه بوده و اکثر ساکنین

منطقه که بیرون از دروازه ویجویه اشاره شده است که با قناتی معروف نیز شناخته می‌شود.

نادر میرزا شاهزاده قاجار در کتاب تاریخ و جغرافیای دارالسلطنه تبریز (۱۳۰۰ ه. ق - ۱۸۸۲ میلادی) به توصیف باغات سبزی‌کاری حکم‌آباد پرداخته و آن را این چنین توصیف کرده است: «این کویی است بزرگ و نامدار به همه جای مشهور. هر گوشه آن نمونه‌ای از بهشت. در بهاران مردم این شهر را جای تفرج و جشن است. چون شکوفه بادام بشکفت چنان جایی به جهان کمتر باشد چون بدان کوی روی پهنه‌ای بینی سبز و خرم که هر چه سبزی‌های بستانی است در آن زمین روئیده با هر چه طراوت و گرد همه درخت بادام به یک نظم سر به فلک کشیده شکوفه چون درم‌های سیم بر زیر سبزه‌ها فرو ریخته. مرغان از هر شاخ‌آواز برکشیده. جوی‌ها پر از آب صافی چون سلسبیل همی غلظد و بهر کنجی مرد مرا مجلسی شاهوار و هر جمعی به میل خواطر و آسودگی بعیش و نوش و سرود و ترانه روزگار گذرانند. مردم این محلات همه با نیرو و کشاورزند. کار آنها همه کشت سبزی‌های بستانیست که تمامی شهر تبریز را کفایت کند...» (نادر میرزا، ۱۳۷۳، ص ۹۴)

چنان که ملاحظه می‌گردد، حکم‌آباد علاوه بر داشتن صنعت سبزی‌کاری، به عنوان یک تفرجگاه، از عناصر هویت بخش و خاطره‌ساز تبریز نیز محسوب می‌شد. همچنین در «وقیفه ابواب‌البر» خواجه شیخ‌الدین محمد کججی (۷۸۲ ه. ق - ۱۳۷۹ میلادی) می‌توان به درهم‌تنیدگی و پیوند معابر آن به عنوان بخشی از شهر تبریز، با سایر محلات تبریز از جمله ویجویه پی برد و به آگاهی و درایت حاکمان ایلخانی، باوجود اینکه اصالت محلی نداشتند؛ ولی در حفظ و نگهداری و توسعه آن کوشش‌های فراوان کردند، غبطه خورد.

تصویر شماره یک: موقعیت اراضی حکم آباد در محدوده تبریز با رنگ سبز

۵- ظرفیت های اقتصادی، زیست محیطی و گردشگری

منطقه حکم آباد یکی از پهنه های تاریخی-کشاورزی مهم در محدوده شهری تبریز است که در طول زمان نقش مؤثری در شکل گیری الگوی تولیدات کشاورزی، تأمین بخشی از نیازهای غذایی شهر و تثبیت هویت کشاورزی غرب تبریز داشته است. این منطقه به دلیل برخورداری از اراضی حاصلخیز، سنت های دیرینه کشت سبزیجات و دانش بومی کشاورزان، دارای ظرفیت های چندبعدی در حوزه های اقتصادی، زیست محیطی و گردشگری است.

۵-۱- ظرفیت های اقتصادی

حکم آباد از گذشته تاکنون به عنوان یکی از مراکز اصلی تولید سبزیجات در تبریز شناخته می شود و سبزی کاری مهم ترین فعالیت اقتصادی و منبع معیشت بخش قابل توجهی از ساکنان آن بوده است. بر اساس برآوردهای موجود، سالانه بیش از ۶۰ هزار تن انواع سبزیجات در این پهنه تولید می شود. این میزان تولید علاوه بر تأمین بخشی از نیاز بازار مصرف شهری، در زنجیره تأمین مواد غذایی نقش مؤثری ایفا می کند. از منظر اشتغال زایی نیز، فعالیت های کشاورزی در این منطقه به طور مستقیم برای حدود ۱,۵۰۰ نفر اشتغال ایجاد کرده و به صورت غیرمستقیم معیشت حدود ۱۰,۰۰۰ نفر را تحت تأثیر قرار می دهد. این موضوع نشان دهنده اهمیت

آن از طریق کشاورزی امرارمعاش می کردند. اکثر محصولات کاشت شده، سبزیجات مخصوص آذربایجان است و از این میان نعنای حکم آباد از لحاظ رنگ، عطر و طعم دارای کیفیت بسیار بالایی بوده و معروف است.

آنچه این اراضی مزروعی را متمایز می کند روش کاشت و چیره دستی و مهارت زارعین آن در نحوه کشت، آبیاری و اصلاح خاک است که طی نسل های متمادی تکامل یافته و در نوع خود از پدیده های کم نظیر کشاورزی در جهان است. زراع حکم آبادی به شکل سنتی و نسل به نسل، در طول زمان مهارت هایی را کسب نموده است. این مهارت ها هستند که اراضی مزروعی حکم آباد را ارزشمند کرده است.

منظر سبزی کاری حکم آباد از نظر نوع کشت سبزی کاری منحصر به فرد است و کاشت، نحوه آبیاری، کرت سازی و بذریاشتی خاص در سبزی کاری، تولید سبزی سالم بدون استفاده از کودهای شیمیایی، عطر مخصوص سبزیجات و همچنین منظر زیبای باغات که در کتاب های تاریخی به کرات به آن اشاره شده است نیز زبانزد بسیاری از کشاورزان و حتی محققان در خارج است کشور بوده است. از همین روست که شهرت آنها نه تنها در ایران، بلکه در کشورهای دیگر نیز مطرح است. این کشاورزان چیره دست که در طول تاریخ این هنر خود را با نام حکم آباد به شهرهای دیگر کشور صادر کرده اند و شهرها و محله هایی را با این نام ایجاد کرده اند، محله حکم آباد قزوین در نزدیکی باغ ملت کنونی و شهر حکم آباد جویین در سبزوار استان خراسان رضوی نیز در زمره این شهرها هستند که با تبریز قرابت های کامل فرهنگی و زبانی نیز دارند.

۶- تهدیدات و چالش‌های فرارو

۶-۱- فشار فزاینده ناشی از توسعه کالبدی و تغییر کاربری

اراضی

مهم‌ترین تهدید پیش روی اراضی کشاورزی حکم‌آباد، گسترش بی‌رویه ساخت‌وسازهای شهری و افزایش تقاضا برای تغییر کاربری اراضی کشاورزی به کاربری‌های مسکونی، تجاری و خدماتی است. طی دهه‌های اخیر، رشد شهرنشینی، افزایش ارزش اقتصادی زمین و فعالیت گسترده واسطه‌ها و سوداگران بازار زمین و مسکن، فشار مضاعفی بر این پهنه ارزشمند کشاورزی وارد کرده است.

بررسی روند تحولات کالبدی منطقه نشان می‌دهد که وسعت باغات و مزارع حکم‌آباد که حدود یک قرن پیش بالغ بر دو هزار هکتار برآورد می‌شد، در حال حاضر به حدود ۷۰۰ هکتار کاهش یافته است. این کاهش چشمگیر، بیانگر روند مستمر کوچک شدن اراضی کشاورزی و ازدست رفتن بخشی از سرمایه‌های طبیعی، اقتصادی و فرهنگی منطقه است.

ادامه این روند می‌تواند منجر به تخریب تدریجی یکی از قدیمی‌ترین نظام‌های کشاورزی شهری کشور شده و بخشی از میراث تاریخی و هویتی تبریز را با مخاطره جدی مواجه سازد. از این رو حفاظت از اراضی باقی‌مانده و جلوگیری از تغییر کاربری‌های غیرضروری، یکی از الزامات اساسی مدیریت شهری و برنامه‌ریزی توسعه پایدار در این محدوده محسوب می‌شود.

۶-۲- کاهش جمعیت بهره‌برداران و انتقال نیافتن دانش

بومی

یکی دیگر از چالش‌های مهم منطقه، کاهش تدریجی تعداد کشاورزان و زارعان ماهر و کم‌رنگ شدن فرایند انتقال دانش بومی کشاورزی به نسل‌های جدید است. مهارت‌های تخصصی زارعان حکم‌آباد در زمینه آماده‌سازی زمین، اصلاح خاک، کرب‌بندی، آبیاری و تولید محصولات

اقتصادی این پهنه در ساختار اشتغال محلی و اقتصاد شهری تبریز است.

۵-۲- ظرفیت‌های زیست‌محیطی

اراضی کشاورزی حکم‌آباد علاوه بر نقش تولیدی، دارای کارکردهای مهم زیست‌محیطی در مقیاس شهری هستند. این اراضی با پوشش گیاهی گسترده، در کاهش آلاینده‌های هوا، جذب دی‌اکسیدکربن و تولید اکسیژن نقش مؤثری ایفا می‌کنند.

باتوجه به استقرار برخی فعالیت‌های صنعتی و کارگاهی در غرب تبریز، مزارع حکم‌آباد به عنوان یکی از عناصر مهم تعادل بخش اکولوژیک شهری عمل کرده و در عمل نقش «کمر بند سبز شهری» و «ریه‌های تنفسی منطقه غرب تبریز» را بر عهده دارند. این ویژگی‌ها موجب ارتقای کیفیت محیط‌زیست شهری، کاهش اثرات آلودگی هوا و تعدیل دمای محیط در مقیاس محلی شده است.

۵-۳- ظرفیت‌های گردشگری

از منظر گردشگری، حکم‌آباد قابلیت تبدیل شدن به یکی از مقاصد مهم «گردشگری کشاورزی و تجربه‌محور»^۵ را داراست. در رویکردهای نوین گردشگری، تجربه مستقیم زندگی محلی، مشاهده فرایند تولید و ارتباط با طبیعت از مهم‌ترین عوامل جذب گردشگر محسوب می‌شود.

مزارع و باغات این منطقه می‌توانند زمینه ایجاد الگوهای گردشگری مزرعه‌محور را فراهم کنند؛ به گونه‌ای که گردشگران ضمن بازدید، با فرایندهای کاشت، داشت و برداشت محصولات کشاورزی و همچنین فرهنگ بومی کشاورزان آشنا شوند. تجارب موفق در کشورهای مختلف و برخی مناطق داخلی نشان می‌دهد که توسعه این نوع گردشگری می‌تواند ضمن ایجاد اشتغال مکمل، موجب افزایش درآمد محلی و ارتقای ارزش افزوده بخش کشاورزی شود.

کشاورزی، می‌تواند به تضعیف منظر فرهنگی منطقه و ازدست رفتن ارزش‌های تاریخی آن منجر شود.

۷- چه باید کرد؟

بررسی وضعیت موجود نشان می‌دهد که اراضی کشاورزی و باغات حکم‌آباد، علی‌رغم برخورداری از ظرفیت‌های ارزشمند تاریخی، اقتصادی، زیست‌محیطی و گردشگری، در معرض تهدیدهای جدی ناشی از گسترش ساخت‌وساز، تغییر کاربری اراضی، کاهش تعداد زارعان ماهر و تضعیف تدریجی نظام سنتی کشاورزی قرار گرفته‌اند. استمرار این روند می‌تواند به ازدست رفتن یکی از مهم‌ترین عناصر هویت تاریخی و فرهنگی تبریز منجر شود.

ازاین‌رو، ضروری است نگاه به حکم‌آباد از سطح یک پهنه صرفاً کشاورزی فراتر رفته و به‌عنوان یک «میراث زنده شهری»، «منظر فرهنگی-کشاورزی» و «سرمایه راهبردی توسعه پایدار تبریز» مورد توجه قرار گیرد. تحقق این هدف مستلزم ایجاد یک نظام حمایتی، مدیریتی و قانونی منسجم برای حفاظت از اراضی، صیانت از دانش بومی کشاورزان و بهره‌برداری پایدار از ظرفیت‌های اقتصادی و گردشگری منطقه است.

در گام نخست؛ ثبت ملی مجموعه باغات، مزارع و میراث معنوی حکم‌آباد باید به‌عنوان یک اولویت راهبردی دنبال شود. این اقدام ضمن ایجاد پشتوانه قانونی لازم برای حفاظت از منطقه، زمینه معرفی آن به‌عنوان یکی از میراث‌های ارزشمند کشاورزی کشور را فراهم خواهد ساخت.

در گام دوم، لازم است سیاست حفاظت فعال جایگزین رویکردهای صرفاً محدودکننده شود؛ به این معنا که علاوه بر جلوگیری از تغییر کاربری اراضی، زمینه‌های استمرار فعالیت کشاورزی، افزایش درآمد بهره‌برداران و ارتقای کیفیت زندگی زارعان نیز فراهم گردد. توسعه گردشگری کشاورزی، ایجاد برند سبزیجات حکم‌آباد، حمایت از تولید محصولات سالم

باکیفیت، حاصل تجربه و دانش انباشته‌ای است که طی نسل‌های متممادی شکل گرفته است. بااین‌حال، در سال‌های اخیر به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، انگیزه نسل جوان برای ادامه فعالیت در بخش کشاورزی کاهش یافته و بسیاری از فرزندان کشاورزان تمایل کمتری به تداوم حرفه نیاکان خود دارند. این روند در بلندمدت می‌تواند موجب گسست در انتقال دانش سنتی و از بین رفتن بخشی از سرمایه‌های ناملموس منطقه شود؛ سرمایه‌ای که ارزش آن کمتر از خود اراضی کشاورزی نیست.

۳-۶- فاصله میان شیوه‌های سنتی تولید و فناوری‌های نوین

اگرچه نظام کشاورزی حکم‌آباد از پشتوانه ارزشمند دانش بومی برخوردار است، اما در دهه‌های اخیر روند نوسازی و به‌روزرسانی فناوری‌های تولید در این منطقه متناسب با تحولات بخش کشاورزی کشور پیش نرفته است. بخش قابل‌توجهی از فعالیت‌های کشاورزی همچنان مبتنی بر روش‌های سنتی انجام می‌شود و بهره‌گیری محدود از فناوری‌های نوین، تجهیزات مکانیزه، سامانه‌های هوشمند آبیاری، بازاریابی دیجیتال و زنجیره‌های ارزش افزوده موجب کاهش توان رقابتی این بخش شده است.

در شرایطی که کشاورزی امروز نیازمند افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌های تولید و ارتقای کیفیت محصولات است، عدم تلفیق دانش بومی با فناوری‌های نوین می‌تواند زمینه‌ساز کاهش درآمد بهره‌برداران و تضعیف جایگاه اقتصادی کشاورزی حکم‌آباد شود.

۴-۶- تهدید هویت تاریخی و منظر فرهنگی منطقه

اراضی کشاورزی حکم‌آباد صرفاً یک پهنه تولیدی نیستند، بلکه بخشی از هویت تاریخی، فرهنگی و منظر شهری تبریز را تشکیل می‌دهند. کاهش تدریجی وسعت مزارع، گسترش ساخت‌وسازهای نامتجانس و از میان رفتن الگوهای سنتی

ب- معرفی این پهنه به عنوان میراث طبیعی و اکولوژیکی شهر.

پ- استفاده از ظرفیت‌های اقتصادی و اکولوژیکی این مناطق.

ت- برنامه‌ریزی برای ثبت ملی این مجموعه به عنوان میراث ملموس با همکاری اداره کل میراث فرهنگی، جهاد کشاورزی و نظام مهندسی کشاورزی.

آخرین اقدام در این رابطه نشست با موضوع «بررسی و هماهنگی طرح حفاظت و توسعه پارک بزرگ تبریز» است که با تمرکز بر تحقق دو مطالبه عمده شامل؛ خارج کردن اتوبان و کاربری‌های صنعتی از اراضی مربوطه، و حفاظت از «محور خدماتی-کشاورزی سبزی‌کاران» باغات حکم‌آباد، در چارچوب مصوبه ۲۴ دی ۱۴۰۴ کمیسیون ماده ۵ استان برگزار و اقدامات زیر در دستور کار قرار گرفته است:^۹

- تدقیق نقشه محدوده بر اساس نقشه مصوب طرح جامع توسط مشاور طرح.

- تهیه نقشه ممیزی مالکیت اراضی متعلق به شهرداری و زارعان و الگوی نظام ساختار فضایی پیشنهادی جهت تعیین و هم‌پیوندی دو محدوده اراضی توسعه (پارک عمومی) و حفاظتی (پارک کشاورزی) توسط مشاور طرح.

- ساماندهی فعالیت‌های مرتبط با «جمعه‌بازار» از طریق برگزاری نشست مشترک با شهرداری و نمایندگان کنشگران محلی در جهت احیای نقش ویژه محور سبزی‌کاران.

و توسعه بازارهای محلی می‌تواند نقش مهمی در افزایش پایداری اقتصادی این پهنه ایفا کند.

از منظر برنامه‌ریزی شهری نیز، تعریف حکم‌آباد به عنوان «منطقه کشاورزی درون‌شهری» و «پارک کشاورزی» می‌تواند زمینه تحقق هم‌زیستی میان توسعه شهری و حفاظت از محیط‌زیست را فراهم سازد. این رویکرد ضمن حفظ کارکردهای تولیدی و اکولوژیکی منطقه، امکان بهره‌برداری گردشگری، آموزشی و فرهنگی از این ظرفیت منحصربه‌فرد را نیز فراهم خواهد کرد.

در این راستا، در «طرح جامع سوم تبریز»^۶ به عنوان سند الزام‌آور، عنوان پارک از باغات حکم‌آباد حذف و تحت عنوان اراضی «زراعی و باغی» تثبیت و حق تغییر کاربری از تمامی ارگان‌ها سلب و مقرر شده نقشه ممیزی برای کل اراضی زراعی و باغی واقع در شمال غرب تبریز (در محدوده شهر) به تفکیک وضعیت مالکیت، نوع استفاده باغی یا زراعی، احداثات احتمالی و سایر جوانب مؤثر تهیه و بر مبنای آن طراحی شهری مناسب برای اراضی مذکور با حفظ فضاهای باغی و زراعی ارائه شود.^۷

همچنین در ماده ۱۲۲ «برنامه پنج‌ساله دوم راهبردی- عملیاتی شهرداری تبریز»^۸ شهرداری موظف شده در راستای صیانت و حفظ هویت مکانی باغات، مزارع سبزی و صیفی‌جات غرب تبریز (حکم‌آباد) اقدامات ذیل را در دستور کار قرار دهد:

الف- ظرفیت‌سازی برای توسعه گردشگری شهری.

۹. این نشست، روز سه‌شنبه ۵ خرداد ۱۴۰۵ با حضور مدیرکل دفتر معماری، طراحی شهری و بافت‌های واجد ارزش، معاون و کارشناسان دفتر ترویج معماری، طراحی شهری و بافت‌های واجد ارزش، معاون شهرسازی و معماری اداره کل راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی و شهرداری تبریز و مشاور طرح در محل دفتر معماری، طراحی شهری و بافت‌های واجد ارزش برگزار گردید.

۶. مصوب سال ۱۳۹۵ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران.
۷. بند ۴ مصوبه شماره ۴۴۶۹۶/۳۰۰ مورخ ۱۳۹۵/۹/۱۵ مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در خصوص طرح جامع شهر تبریز
۸. این برنامه برابر مصوبه ۲۸۶ در تاریخ ۱۴۰۴/۷/۲۲ به تصویب شورای اسلامی کلانشهر تبریز رسیده است.

منابع و مآخذ:

- ۱- پورمحمدی، محمدرضا، رسول قربانی (۱۳۸۳)؛ شیوه‌های حفاظت از باغ‌ها و اراضی کشاورزی و آثار آن بر تراکم شهری در ایران، فصلنامه صفا، شماره ۳۸، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ۲- پورمحمدی، محمدرضا، محمد جام کسری (۱۳۸۹)؛ ارزیابی ناپایداری در توسعه فضایی متروپل تبریز، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره چهارم، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- ۳- خوش‌رفتار، یعقوب (۱۳۷۸)؛ تأثیر صنایع بزرگ در توسعه کالبدی شهر تبریز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- ۴- شهرداری تبریز (۱۴۰۴)؛ برنامه پنج‌ساله دوم راهبردی - عملیاتی شهرداری تبریز (۱۴۰۹-۱۴۰۵)، معاونت برنامه‌ریزی و توسعه سرمایه انسانی.
- ۵- نادر میرزا (۱۳۷۳)؛ تاریخ و جغرافیای دارالسلطنه تبریز، چاپ اول، تبریز، انتشارات ستوده.
- ۶- مشکور، محمد جواد (۱۳۵۲)؛ تاریخ تبریز تا پایان قرن نهم هجری، تهران، سلسله انتشارات آثار ملی، شماره ۹۶.
- ۷- شهرداری تبریز (۱۳۹۵)؛ نقشه مناطق دهگانه شهرداری کلان‌شهر تبریز، معاونت معماری و شهرسازی.
- ۸- محمودزاده، حسن (۱۳۹۳)؛ ارزیابی و تحلیل اکولوژیک توسعه فضایی کلان‌شهر تبریز، رساله دکتری در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه تبریز.
- ۹- میمنت‌نژاد، کریم (۱۳۸۲)؛ تاریخ حکم‌آباد تبریز، چاپ اول، انتشارات فن‌افزار.

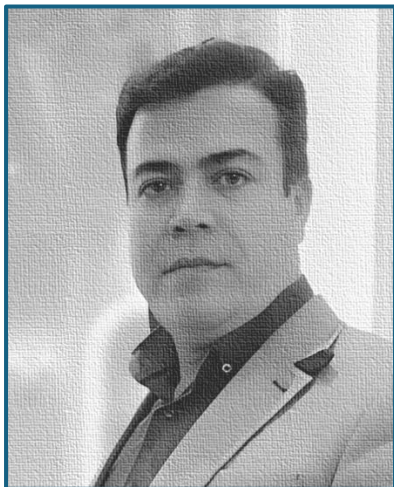
- طراحی گذر پیشنهادی تفریحی- فراغت «ره- باغ» با رویکرد «طبیعت‌محور»^{۱۰}
- شناسایی ۷ رشته قنات در جهت بهره‌برداری حداکثر از الگوی نظام آب‌رسانی رایج در محدوده برای تحقق مطالبات زارعان و مالکان اراضی مربوطه.
- حفاظت از مرفولوژی منحصر به فرد «خانه‌های چارداخی» در محدوده.
- جلوگیری از ایجاد «گلخانه‌های خودرو» و زمینه‌سازی کالبد مصنوع و ایجاد حقوق مکتسبه در پهنه مورد نظر.
- تأکید بر رویکرد حفاظت محور در سطوح مختلف ضوابط، اعم از سطح اشغال، تراکم ساختمانی و راهنماهای ساخت، با هدف غلبه فضا (عرصه کشاورزی) بر توده (اعیانی چارداخی و گلخانه).
- لزوم انطباق کاربری «ون بقی» برای تسهیل و جابه‌جایی گردشگران و زارعان این محدوده.
- ایجاد یک «واحد سازمانی ویژه» به منظور نظارت متمرکز بر این اراضی در تشکیلات سازمانی شهرداری.
- حکم‌آباد آخرین بازمانده نظام باغشهری و کشاورزی تاریخی تبریز است که تنها متعلق به مالکان و بهره‌برداران فعلی نیست، بلکه بخشی از سرمایه طبیعی، تاریخی و فرهنگی شهر تبریز و میراثی برای نسل‌های آینده محسوب می‌شود. بنابراین حفاظت از این پهنه ارزشمند نه صرفاً یک ضرورت محلی، بلکه یک مسئولیت اجتماعی، فرهنگی و بین‌نسلی است که تحقق آن نیازمند همکاری و هم‌افزایی تمامی دستگاه‌های اجرایی، نهادهای تخصصی، دانشگاه‌ها، تشکل‌های مردمی و شهروندان خواهد بود.

محیط‌های داخلی تقویت کند. هدف اصلی این نوع طراحی، افزایش کیفیت زندگی انسان از طریق حضور عناصر طبیعی در محیط‌های مصنوع است. پیش‌تازان حوزه طراحی شهری همچون بیتلی و پیتر نیومن موضوع طراحی شهری طبیعت‌محور را خلق کرده‌اند.

۱۰. طراحی طبیعت‌محور یا بیوفیلیک (Biophilic)؛ رویکردی در طراحی شهری است که بر بازگرداندن طبیعت به محیط‌های ساخته‌شده تأکید دارد. واژه Biophilia به معنای «گرایش ذاتی انسان به طبیعت» است و این رویکرد تلاش می‌کند این ارتباط را در فضاها، ساختمان‌ها و

۱۰- وزارت راه و شهرسازی (۱۳۹۵)؛ بند ۴ مصوبه شماره ۴۴۶۹۶/۳۰۰ مورخ ۱۳۹۵/۰۹/۱۵ مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در خصوص طرح جامع شهر تبریز، دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران.

اراضی مزروعی شمال غرب تبریز نیز بخشی از دشت حاصلخیز تبریز است که در گذشته اراضی عموزین الدین، حکم آباد، آخونی، قراملک و... را در بر می گرفت. در این بین، منطقه «حکم آباد» مهمترین و شاخص ترین این اراضی محسوب می شده که از دیرباز قطب تولید محصولات کشاورزی تبریز بود. اما سال های بسیاری است که هجوم دلالان، تغییر کاربری، ساخت وسازهای غیرمجاز تبدیل به خطر و تهدیدی جدی برای این عنصر هویتی تبریز شده است. این در حالی است که ظرفیت بی بدیل این پهنه به دلایل چرخه اقتصادی (از منظر بهره برداران)، تغذیه ای (تامین بخشی از مایحتاج سبزی و صیفی شهر تبریز)، تاریخی (قدمت)، فرهنگی (شیوه های کشت و کار خاص این منطقه) و پتانسیل های بالقوه گردشگری (کشاورزی شهری) گواه بر ارزش تاریخی آن به عنوان «یادگاری از گذشته و میراثی برای آینده» باغشهر تبریز است. بر این اساس، مقاله حاضر به بررسی سیر تاریخی، ظرفیت های اقتصادی، زیست محیطی و گردشگری این عنصر هویت بخش و خاطره ساز پرداخته و تهدیدات و چالش های فراروی آن را مورد مذاقه قرار داده است.

نظر رسمی	اظهار نظر رسمی مرکز در موارد ارجاعی از طرف شورای اسلامی شهر یا شهرداری تبریز
دیدگاه	دیدگاه مرکز در موارد جاری شهری و نقد عملکرد و فعالیت های شهرداری و سایر دستگاه های اجرایی
گزارش تخصصی	گزارش تخصصی مستخرج از کمیته ها، گروه های کانونی یا نشست ها
انتقال دانش	ارسال مطالب گزیده شده یا چکیده مطالب و گزارش های سایر مراکز پژوهشی یا نشست های خارج از مرکز
یادداشت	اظهار نظر کارشناسی توسط افراد خبره که لزوماً مورد تأیید مرکز نیست
انعکاس	تبیین پیشنهاد، انتظار یا مطالبه کارشناسی یا مردمی
خلاصه مدیریت	خلاصه مدیریتی طرح های مطالعاتی انجام شده در مرکز
افکارسنجی	گزارش مستخرج از افکارسنجی عمومی یا موردی
داده کاوی	گزارش تولید شده با استفاده از ظرفیت های هوش مصنوعی
تجربه مدیریت	گزارش تجربیات حوزه مدیریت شهری سایر شهرهای داخل و خارج کشور یا گزارش تجربه نگاری مدیریت شهری
پرسمان	بیان مسئله یا طرح سؤالاتی در خصوص مسائل جاری شهر از مدیریت شهری و درخواست پاسخگویی
شناخت شهر	گزارش شناخت وضع موجود در قالب متن نقشه یا اینفوگرافی
اسناد مرکز	آیین نامه ها، فرم ها، دفترچه های راهنما و سایر مستندات مربوط به شیوه فعالیت مرکز

با توجه به هزینه های زیست محیطی استفاده از کاغذ، متن کلیه اسناد، گزارش ها و طرح های پژوهشی تهیه شده در مرکز به نشانی rctabriz.ir قابل دسترسی است.